

Ting og typer

Af Elisabeth Barfod Carlsen, cand. mag. ph.d. forhistorisk arkæologi. Aalborg Historiske Museum

Fascinationen af ting og især "ting med historie" er vel indlejret i os alle. Denne fascination var i hvert fald bevægegrunden til, at jeg i 1996 skrev speciale om folkevandringstidens guldbrakteater, nærmere bestemt om D-brakteaterne (Carlsen 2004). I min ph.d. afhandling fik trangen til at forstå og forklare hele guldbrakteat-materialet mig til at udvide min forskning (Carlsen 2001). Det er på baggrund af denne erfaring, men også ud fra et ønske om, at genstandsforskningen får en større plads i den fremtidige arkæologiske forskning, at denne artikel er skrevet.

Der er en tendens til, at arbejdet med genstande i dansk arkæologi er mere eller mindre forsvundet gennem de seneste 10 år. Større publikationer eller artikler omhandlende en analyse af genstande eller en type ses sjældent, og hvis det sker, er det ofte uden referencer eller overvejelser i forhold til den løbende diskussion, som genstandsforskningen gennemgår i andre lande. Her skal heller ikke glemmes den debat som beslægtede fag, der arbejder med genstande som kilder f.eks. etnologi og etnografi, fører.

Typer i serier

Når forskningen i objekter i typologiske serier i længere tid har levet et stille og tilbagetrukket liv, kan det blandt andet skyldes tidens postprocessuelle arkæologiske teoridannelse. I den postprocessuelle arkæologi er det primære ikke at arbejde med kronologiske sekvenser eller typers udbredelse. Ofte er det en induktiv fremgangsmåde, hvor enkelttilfældet danner regelen. Det bliver det enkelte objekts kontekst, der læses som en tekst og derigennem fremkommer en tolkning. Denne metode har givet os mange nye og gode måder at tolke genstande på og bragt os langt videre end den tidligere opfattelse af fortiden. De nye tolkninger har ofte været af symbolsk eller kognitiv karakter. Man har derved fjernet sig fra en tolkning, som lagde vægt på genstandens nytte eller værdi. Den postprocessuelle teori kan med god effekt også anvendes på kronologiske sekvenser eller regionale udbredelser, men det sker desværre alt for sjældent.

At forske og udrede typologiske serier er enormt tidskrævende. Hvis man er meget heldig, er materialet allerede publiceret, men ikke tolket.

Materialet skal derfor findes, og det sker ved besøg på museer både inden- og udenlands. Derefter følger dokumentationen. Ofte famler man i blinde, når man starter sin indsamling. Det, som virker væsentligt i begyndelsen, kan vise sig at være ubetydeligt, og man overser ofte faktorer, som netop bliver udslagsgivende i tolkningen senere hen. Man er så tvunget til genbesøg og foretage nye registreringer.

Det er min erfaring, at man først skal nærme sig genstanden gennem sine sanser og følelser. Det skyldes, at genstande erkendes gennem kroppen i modsætning til tale, skrift og til dels sprog. Lav en beskrivelse, hvor genstanden omtales som hård, blød, smuk, grim, gennemført, sjusket osv. Efterfølgende kan man så på god positivistisk vis måle, veje og foretage naturvidenskabelige analyser f.eks. vedr. metallegering, stenart osv. Når jeg mener, at man skal starte gennem den kropslige erkendelse af genstanden, er det, fordi man her kommer tættest på genstandens præmis. Det er netop den kropslige erkendelse af genstanden, som vi som arkæologer skal fatte mening i og dernæst redegøre for. Kropslig erkendelse er selvfølgelig kulturelt betinget, og derfor må man gøre sig klart, at man ikke kan gå direkte ind i forhistorien og få den samme erindring eller følelse frem som datidens mennesker. En kropslig erkendelse kræver en empatisk indlevelse, som kan være svær at opnå pga. den store kulturelle kløft. Det bliver en erkendelse, hvor sanseoplevelsen skal suppleres af viden og erfaring. Vores kropslige erkendelse skal bruges til at stille de relevante spørgsmål og til at komme med svar/tolkninger på spørgsmål, der starter med hvordan og hvorfor.

Da jeg indledte analysen af guldbrakteaterne, prøvede jeg at sætte mig ind i, hvordan *de* havde set dem. Hvor søgte mit blik hen? Hvor var fokus i motivet? Hvor var motivet smukkest? Hvor fremstod figurerne som runde og hvor var de kantede? Disse og andre spørgsmål blev stillet for at løse motiverne op og for at se på dem med en konstruktiv undring.

Når man så sidder tilbage med al dokumentationen, er der stadigvæk lang vej igen. Heldigvis er der nu flere gode analysemuligheder til at få styr på det store materiale, man har indsamlet. Korrespondensanalyse er et godt redskab og kan bruges direkte fra regneark. anbefales kan den analyse (Capca), som kan hentes gratis via nettet på tidligere lektor ved Aarhus Universitet Torsten Madsens hjemmeside: www.archaeoinfo.dk. Plots fra korrespondensanalyser kan dog være svære at aflæse, og måske kan ens variabler også – selvom de er foretaget i den bedste mening – være misvisende. Det er derfor godt at få en analyse diskuteret med erfarne korrespondensanalytikere. Nogle vil tro, at korrespondensanalysen er et rent objektive redskab. Det er den ikke! I statistik er der altid en fortolker – én, som sætter dagsordenen og bestemmer variablerne. En statistik, et plot eller et diagram kan derfor aldrig stå alene uden en synlig fortolker med hendes/hans metodik.

Når man arbejder med typer i sekvenser, er det væsentligt at finde ligheder og uligheder. Ligheder kan fremkomme i mange forskellige udtryk, og ofte er det kun ved erfaringens hjælp, at man kan erkende lighederne. Ligheden skal afspejle typens karakter og gøre det muligt at adskille den fra andre typer og undertyper. Der er ikke noget bedre end at finde ligheden i et større materiale og derved stå med genstandens betingelse. Men endnu bedre er det at forstå og forklare uligheden. Uligheden forsvinder ofte i statistikken og derefter i analysen. Og det er så ærgerligt, da det er i uligheden, at variationen og den brede samfundsfortolkning findes. Her har vi mulighed for at forstå, hvordan idéer kommunikerer ud gennem genstanden over geografiske, sociale og kulturelle kløfter.

Igen kan dette eksemplificeres med de over Europa vidt udbredte guldbrakteater. I folkevandringstiden var der en skandinavisk kerneproduktion af guld-

brakteater med faste motiver og udtryk. Men guldbrakteaterne bliver ikke kun fundet i Skandinavien. De findes også i England og på kontinentet. I England er der en stor grad af lighed med den skandinaviske stil, og denne produktion kan ses i forlængelse af den skandinaviske. Guldbrakteater på kontinentet demonstrerer derimod ofte en vis grad af ulighed. Her findes således en ulighed, som kræver en forklaring. Mit arbejde viste, at der flere steder på kontinentet foregik en lokal produktion, der havde blik for idéen bag guldbrakteaterne, men som havde mistet fortællingens faste stilelementer.

Når ligheder og uligheder er fundet, vil der fremkomme typologiske serier. Men typologiske serier skal ikke være regnestykker, der skal gå op til sidst, de skal være dynamiske enheder med hver sine særheder. De er et netværk af betydninger, som strækker sig gennem tid og rum. Når brakteatens motiv bliver splittet op i enkelte stilelementer, er det muligt at finde disse netværk. Stilelementerne kan fortælle om håndværkeren, og vi kan se imitation, inspiration og hans egne tilføjelser. Vi kan også se bestillerens ønsker, som kan vise en regional samhørighed eller det modsatte, nemlig ønsket om at have noget unikt.

Sociale individer

Når man går i gang med tolkningen af sine genstande og typer, er det en mulighed at se på dem som sociale individer. Hvis man indtager denne vinkel, bliver det lettere at stille de relevante spørgsmål til sit materiale. Det bliver eksempelvis lettere at åbne fastlåste termer som produktion, funktion og kronologi. Spørgsmålene kunne være: Hvorfor er de i familie? Hvem er deres forfader? Hvem ser de op til? Hvem skiller sig ud, og hvordan skiller vedkommende sig ud? Hvorfor opløses familien?

I analysen af guldbrakteaterne har jeg netop forsøgt at se genstandene som sociale individer. Denne idé er hentet i bogen *The social life of things* (Appadurai 1986). Ved at forstå artefakter som sociale individer får man åbnet for deres sammenhæng med mennesker og menneskers handlinger. Et af de forhold, som det var nødvendigt at forholde sig til, var guldbrakteaternes livsforløb. Mit valg blev at dele livsforløbet op i tre dele: nemlig fødsel, liv og død. Dette er noget, som egentlig ikke er nyt i

arkæologien, da man kan se de tre dele som produktion, cirkulation og nedlæggelse. Det nye er derimod at forstå og fortolke de forskellige faser både hver for sig og sammen, og hele tiden i samspil med den historisk specifikke kontekst. Dette giver derfor mulighed for at forklare ikke bare de kronologiske og typologiske udviklinger, et materiale udviser, men også de sociale og politiske sfærer, som en genstand er med til at skabe og skabes af. En genstand fødes ikke kun til én funktion eller én betydning. Den kan skifte en gang, to gange eller mange gange undervejs i genstandens livsforløb. De forskellige betydninger overlapper ofte hinanden og kan være afhængige af hverandre. Det kan f.eks. være en religiøs betydning, som også kan give en høj økonomiske eller politisk status.

Jeg har valgt at forstå produktionen som en materialisering af en idé eller en intension. Denne idé er mangesidet, og mange forskellige faktorer spiller ind i processen f.eks. materialet, håndværkeren, forbilledet, bestilleren, geografien og historien. Cirkulationen er den sværeste periode at få udredet i en genstands liv. Livet er ikke kun genstandens nyttefunktion, men også de sammenhænge som den optræder i. Genstandens udtryk er dog det vigtigste kriterium for brugen. Hvordan ses dens brug? Kan vi se disse spor af brug, og i så fald skal alle disse spor tages alvorligt? Er der sket forandringer eller måske en reparation? *Ridser, revner og buler, man er hvad man skjuler*, som Gnags synger. Genstandens fundkontekst fortæller også om dens brug, men her ser man på genstandens sidste del, døden. Ofte er genstanden en del af en større helhed f.eks. en bebyggelse, en grav eller en ofring, men den kan også være helt uden omgivende fundkontekst. Nedlæggelsen er ofte en meget kompleks problemstilling. I nedlæggelsen kan genstandens betydning hentes i dens handlinger før døden, men også her kan der skabes helt nye forbindelser og sammenhænge.

Guldbrakteaterne er hovedsageligt fundet i depoter med andre smykker eller guldgenstande, men i Norge, England og flere steder på kontinentet er de også fundet i grave og her overvejende i kvindegrave. Motivet på brakteaterne forestiller ofte en ridende mandsfigur i følgeskab med en eller flere dyrefigurer. I produktionen befinder vi os således i en sfære, som tilhører mændene. Hvilket køn, som

primært har båret brakteaterne, er svært at afgøre, men nogle af mandsfigurerne i motiverne har afbilledet et rundt hængsmykker om halsen. I nedlæggelsen finder der et skift sted og nu er det i en kvindelig sfære, at brakteaten optræder.

Det kan være svært at skelne mellem de tre dele, en genstand gennemlever, men kronologisk, socialt og kulturelt får man meget foræret ved at se delene hver for sig. Vi får en dynamik ind i genstandsforskningen, som har manglet.

Hvordan kommer genstandsforskningen videre?

I øjeblikket er det svært at forestille sig, at der i fremtiden vil komme mange specialer med typer eller genstande frem. Arbejdet er netop som omtalt i starten meget tidsrøvende og kan være udgiftskrævende med mange rejser til museerne rundt i landet. Større analyser kan derfor umiddelbart ikke nås på de afsatte 6 måneder til specialestudiet. Nogle vælger dog emnet alligevel, og indsamlingen samt dokumentationen er så tids- og energikrævende, at der ofte bliver mangel på samme i tolkningen og perspektivering. Det er derfor oplagt, at man ved specialestudiet tager enten tidsmæssige eller mere oplagt geografiske kriterier som afgrænsninger. Man kan håbe, at det ved ekstra midler – fra f.eks. fonde eller i form af et ph.d. stipendium – vil være mulighed for at komme ud over de valgte begrænsninger og se en type i et større geografisk område. Hvis man vælger at arbejde med typer inden for nutidige, nationale grænser, afskærer man sig hurtigt fra en dybere indsigt i den forhistoriske, europæiske tanke- og idéverden.

Mængden af genstande er stigende, og de mange udgravninger, som foregår i disse år, får genstandsmængden til at stige kolossalt. Som museumsansat kan jeg se, hvordan magasinerne fyldes op med lutter gode sager. Vi har undertiden besøg af studerende, forskere eller arkæologisk interesserede lægmænd, som kigger på vores indsamlede genstande, men vi vil gerne se mange flere folk. Hvor vi nu gennem den nye museumslov har fået rimeligt styr på udgravningsrapporterne, mangler vi klart midler til at komme videre med fundmaterialet. Noget kan udstilles, men langt størstedelen henligger på magasinet og venter på at blive vist frem i udstillinger og publikationer. Der mangler politisk interesse til at afsætte økonomiske midler, så

arkæologerne får mulighed for at forske i de indsamlede genstande. Der er ingen grund til at redde arkæologisk materiale og dernæst fylde magasinerne, hvis vi ikke har tænkt os at bruge den indsamlede viden til noget.

Den fundgruppe, som i øjeblikket har min interesse, er de korsformede fibler. Her har vi at gøre med en fundgruppe, som endnu ikke er grundigt bearbejdet. Den er skelsættende for vores datering af den ældste germanske jernalder. Det er en voksende fundgruppe, som øges næsten dagligt ved de mange detektorfund. Ved en grundig bearbejdning er det faktisk muligt ud fra bare enkelte fragmenter at bestemme, hvilken type stykket tilhører. Det er derfor væsentligt, at sådanne dele registreres og opbevares på det lokale museum. Antallet af hele og fragmenterede genstande, der har karakter af danefæ, er stigende, og det har betydet, at Nationalmuseet har valgt at sortere i materialet. Finderne får oftest ikke udbetalt en direkte danefægødtgørelse for fragmenterne, men et beløb, hvor Nationalmuseet sætter pris på den omhu, de har udvist ved også at indsamle fragmenter af genstande. Disse fragmenter og mindre specielle genstande sendes tilbage til lokal-museerne, som enten kan vælge at beholde stykkerne selv eller sende dem tilbage til giveren. Dette medfører ekstraarbejde til konservering og krav til registrering og opbevaring, og det især på museer med mange detektorfund. Man kan derfor frygte, at det bliver kutyme at sende genstandene tilbage til finderne, hvorved de reelt er tabte for den arkæologiske forskning.

I det hele taget skal man være meget varsom med at sortere i sine fragmenter, og det gælder såvel sideskår som metalstumper. Det er stykker, som vi fremover vil mangle i de forhåbentlig mange grundige studier af genstande, som vil komme. Når vi sorterer, skyldes det ofte, at det er for tids-

krævende at få stykkerne registreret. Dernæst kan vi se, at magasinerne hurtigt fyldes op, og mange af lokal-museerne mangler allerede plads til den voksende mængde. Sorteringen har været en enkel løsning, men helt sikkert én vi vil fortryde i fremtiden.

Forskning i ting og typer er grundforskning og burde tildeles mange flere forskningspenge. Frem for at bearbejde genstande til kostbar publicering på tryk kunne lokal-museerne måske i samarbejde med universiteterne lave databanker, hvor billeder og oplysninger lægges frem. Dette er bl.a. sket med kalkmalerierne, men kunne lige så godt gøres med slebne økser eller skålspænder. En god løsning, da genstandsbøger ikke umiddelbart er salgbare i den brede offentlighed. Gode, digitale genstandsfotos med simple beskrivelser vil give grobund for megen forskning i fremtiden.

Ny inspiration

Der er masser af spændende arkæologisk litteratur at opsøge, hvoraf meget er hentet i den anglo-saksiske verden og med University College London som væsentlig bidrager. I de sidste otte år har der eksisteret et tværfagligt tidsskrift, som udelukkende har beskæftiget sig med materiel kultur (*Journal of Material Culture*), og her er der god inspiration at hente til forskning i genstande. Man skal heller ikke være bange for at opsøge litteratur under etnologi (som start: Stoklund 2003) eller etnografi. Andre steder, hvor man kan finde inspiration, er hos psykologien nemlig i tilknytningen af genstande til mennesker. Eller hvad med i reklameverdenen? Tænk på romerrigets massive kulturspredning, som kan gøre enhver reklamemand misundelig. Genstandsforskning er en oplagt tværfaglig disciplin, og hvis den præsenteres appetitligt meget formidlings-egnet. Hvornår går vi i gang?

Litteratur

Appadurai, A. 1986

The social life of things. Commodities in cultural perspective. Cambridge University Press. Cambridge.

Carlsen, E. Barfod 2001

Kulturel og social kommunikation på baggrund af guldbrakteaternes typologiske udvikling. Ph.d. afhandling under udgivelse.

Carlsen, E. Barfod 2004

Fabeldyr i udvikling. En analyse af D-brakteaterne. *Hikuin* 29, 2002, s.119-142.

Stoklund, B. 2003

Tingenes kulturhistorie. Museum Tusulanums Forlag.

Link www.archaeoinfo.dk